

Juraj Matejev Dalmatinac graditelj utvrda

Izvorni znanstveni rad

Teško je zamisliti ovog profinjenog kipara, koji krto kamenje pretvara u razigrano lišće, ovog iskusnog graditelja, koji s neobičnom domišljatosti razapinje kamene ploče u lake svodove, istodobno kao vojnog inženjera i dovtljivog konstruktora odbojnih i teških utvrda. Doduše, njegovu zemljaku i suvremeniku Franji Vranjaninu Laurani — također tankovitom pjesniku kamena — pripisuju neki, u istim šezdesetim godinama XV stoljeća, ne samo slavoluk impozantnog napuljskog kastela nego i gradnju utvrda.¹ Juraj Matejev bio je dorastao zadacima koji traže ne samo dugo iskustvo zanatske vještine nego i dobro poznavanje ratnih navika neprijatelja te odgovarajućeg načina obrane suvremenim oružjem.

U trenutku turske najezde evropska se ratna pozornica sastojala iz niza utvrda što su se velikom spornošću prilagođivale promijenjenim načinima obrane od napada vatrenim oružjem. Malo ih je bilo koji su vjerovali u domet i značenje spingarde, a vrlo su rijetke države koje su je mogle nabaviti: ne samo zbog skupoćene bronce nego i velikog broja ljudi i vučne snage koji su sudjelovali u prijenosu tog izvanredno teškog oružja. Činjenica da su Dubrovčani već od sredine XIV stoljeća bili u posjedu spingarde ne dokazuje samo njihovo bogatstvo nego i pravilnu ocjenu oružja u koje je još većina sumnjala.²

Razorna snaga oružja, iako sporog i slabog dometa, vrlo se brzo očitovale. Stoga se u XV stoljeću, što se obično naziva »prijelaznim razdobljem«, užurbano snizivalo visoke kule i rušilo sve što je bilo nemoćno da odoli udarcima teških projektila. Obrana se spuštala s vrha kruništa u donje predjele zidina: sve je to nametalo nove probleme graditeljima. Francesco di Giorgio Martini iz Siene, čiji se vojni savjet najviše tražio u ono vrijeme, upozorava na nove pojedinosti: na nužnost povezivanja svih dijelova utvrde koji sudjeluju u obrani u jedinstvenu platformu, a ova se još uvijek proteže na tradicionalnom konzolno izbačenom kruništu.³ Snizanjem kula na razinu kurtina istaknuta kruništa teku sad cijelim potezom zidina. Utvrde tog vremena očuvale su još svu svoju dekorativnu ljepotu u ratnoj igri čija su pravila bila svima poznata i koja su svi poštivali. Međutim, protiv Turaka — sasvim neobičnog ratnog ponašanja — mnogi i najnapredniji sistemi obrane nisu bili dovoljno uspješni. Iako su došli s kontinenta koji je Evropljanima otkrio tajne baruta, Turci su i dalje čuvali još mnoge navike upo-

trebe hladnog oružja. Provalili su predzide Evrope u beskrajnim neorganiziranim masama pješaka i konjanika još nomadskih navika, nesmiljene okrutnosti, opremljeni strijelama, sabljama i razmjerno slabom artiljerijom.

Dubrovčani, među rijetkima i prvima koji su posjedovali vatreno oružje,⁴ ulagali su mnogo novca ne samo za njegovu nabavu nego su se služili i svojom razgranatom diplomacijom u otkrivanju vještih ljevača oružja kojima su povjeravali konstrukciju i usavršavanje novih ratnih sprava.⁵ Međutim, istodobno su — poznavajući dobro svog glavnog neprijatelja — i dalje još stoljeće i po uz izvanredno skupe topove i puške kupovali velike količine strijela, kopalja, oklopa, drvenih štitnika za kruništa.⁶ S tim u vezi i obrana zidina predviđa se u dvije razine: na kruništima kula i ophodnih hodnika te u njihovu podnožju. Unatoč općim nastojanjima u snizivanju visokih fortifikacija Dubrovčani su nerado dirali u svoje visoke srednjovjekovne kule, ostavljajući ih kako bi i dalje služile pojedinačnoj obrani hladnim oružjem. Ipak, zatrpavali su njihove prizemne dijelove, zazidavali i katove, kako bi lakše odoljevale vibracijama uzrokovanim novim oružjem.⁷ Stoga je osobita pažnja posvećena zaštiti prizemnih dijelova, pa tako i kopanju jarka koji se stoljećima proširivao i produbljavao u skladu s dometom novog oružja.⁸

Tako nije uspio ni Michelozzi, pa kasnije ni Juraj Dalmatinac, kao ni svi inženjeri prije njih — kojima je povjeren odgovorni zadatak izgradnje i očuvanja dubrovačkih zidina — sniziti već tada previsoke kule, iako se o njihovu rušenju često raspravljalo u Dubrovačkom vijeću pa čak se i donosile odluke koje se nisu provodile u djelo. Michelozzi je stoga svu svoju pažnju usredotočio na obranu podnožja tih visokih kula. Zaštiti ih je svojim predzidom u obliku niskih polukružnih kula namijenjenih obrani teže pokretnim vatrenim oružjem prema oblicima i iskustvu anžuvinskih utvrda Južne Italije, osobito napuljskog kaštela.⁹ Kad je preuzeo zadaću obnove Minčete, najviše kule dubrovačke (više od 25 m),¹⁰ Michelozzi je radikalno zahvatio samo u obranu njezina podnožja gradeći razine namijenjene vatrenom oružju. Došao je iz sredine u kojoj se mnogo znalo i mnogo raspravljalo o novom oružju i načinima obrane. Nije neobično da je Michelozzi ostvario u Dubrovniku predzide Minčete, pa i Bokar na način koji je za to vrijeme šezdesetih godina XV stoljeća bio gotovo jedinstven u svijetu. Impozantni tambur,

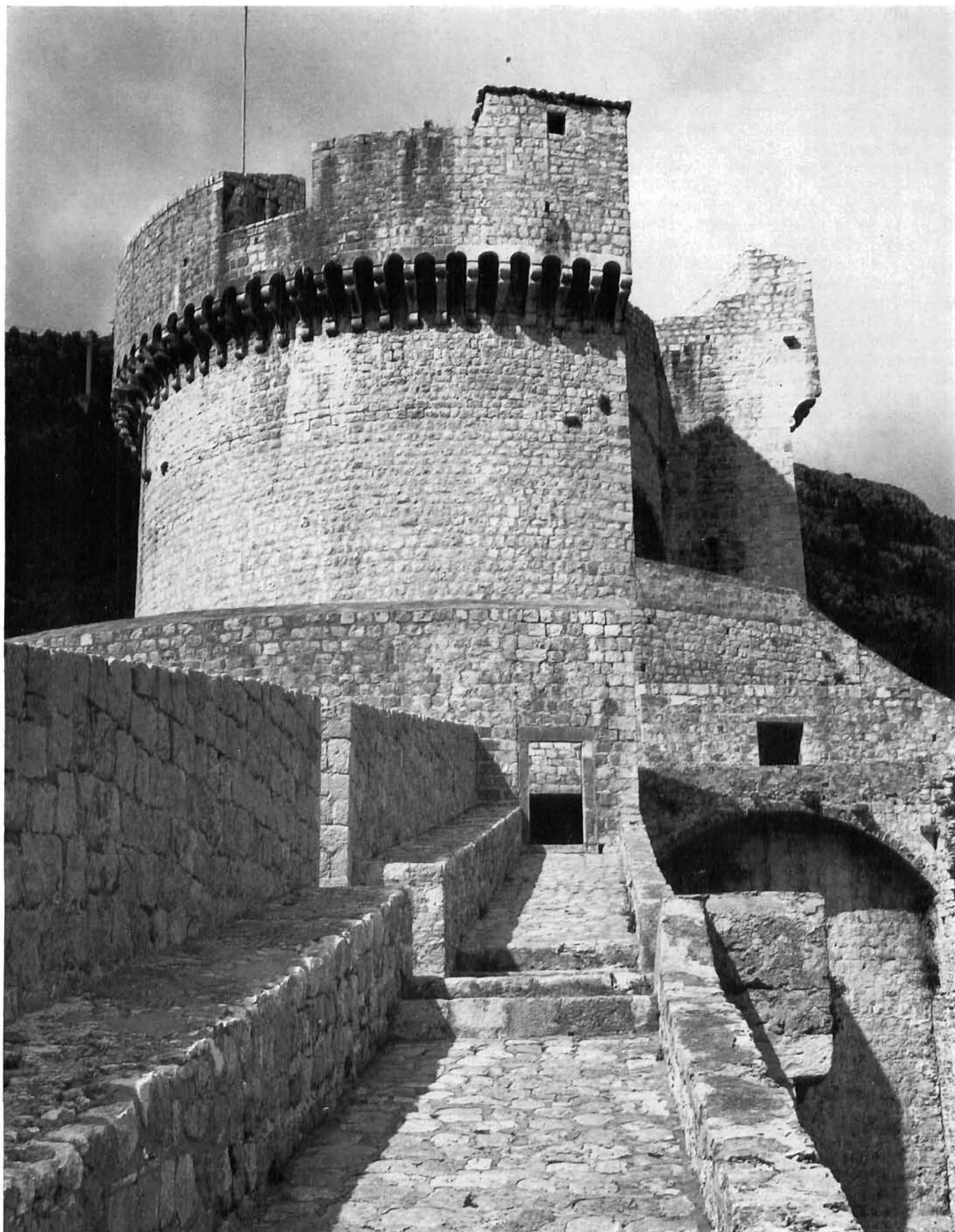
bez kosine (skarpe) u podnožju, s tankim kordonskim vijencem bez konzola tako dragih njegovim suvremenima i nasljednicima, sadrži kazamate povezane sa tri kružna hodnika. Na samoj Ničiforovoj Minčeti, čije je prizemlje već bilo zatrpano¹¹ Michelozzi je prvi kat pripremio kao pokriveni ulaz odakle je rasporedio kružno kretanje svojih hodnika ostavljajući završno krunište nedirnuto.

Majstor Juraj Dalmatinac naslijedio je ovakvo gradilište dubrovačkih zidina neposredno nakon iznenadnog odlaska slavnog Michelozzija.¹² Nema nikakve sumnje: bio je isto toliko vješt obrambenom graditeljstvu. Bogati i oprezni Dubrovčani ne bi u tako presudnom trenutku neposredne opasnosti na svojim granicama nakon pada Bosne, stavili sudbinu grada i čitave Republike u neprovrerene ili neiskusne ruke. Suviše kratki boravak Jurjev u Dubrovniku, koji je na žalost prekinula pošast kuge,¹³ bio je uz svu plodnu i dugotrajnu djelatnost u dalmatinskim gradovima, upravo duboko značajan u njegovu životu. Bilo je to veliko priznanje u stručnom razvitku i društvenu položaju. Ovdje je Juraj Dalmatinac, iako ne tako visoko plaćen kao njegovi prethodnici Onofrio i Michelozzi,¹⁴ ali još uvijek visoko prema domaćim pa i stranim stručnjacima, stekao poput njih naziv ingeniarius, dakle najviši stupanj struke, kojim nije dotad bio počašćen u dalmatinskim gradovima. S izuzetkom šibenske katedrale, njegovi su radovi bili uglavnom zahvati na pojedinih palačama; ovdje je pak u njegovim rukama bio obrambeni mehanizam grada i teritorija Dubrovačke Republike.

Došao je vrlo brzo nakon iznenadnog odlaska Michelozzija, pa je vrlo vjerojatno da su se poznavali i da ga je ovaj preporučio.¹⁵ Bilo je bez sumnje teško, pa i nemoguće, na Minčeti nadmašiti jednog Michelozzija koji se razigrao na gradnji pretekavši stvaralačkom maštom i svoje suvremenike u Italiji. Jurju je preostao nezahvalni zadatak da na utvrdi završenoj u sebi, sa suvremenim povlačenjem mehanizma obrane u donje dijelove adaptira preostali dio stare četvorokutne kule. Morao je, na sada već zastarjeli način nastaviti gradnju uvis — protivno Michelozziju — kako bi se obrana mogla okupljati na kruništu. Ne znamo kako je inženjer Juraj riješio taj zadatak, jer se model koji je predložio Vijeću izgubio kao i svi njegovi nacrti.¹⁶ Bili smo stoga skloni pretpostavci da je današnja Minčeta s kruništem Jurjevo djelo kako je to uvjerljivo kazao Beritić u svom izvanredno iscrpnom djelu o dubrovačkim zidinama.¹⁷ Današnji oblik Minčete što se arhaički izdiže nad suvremenim Michelozzijevim zdanjem, djelo je pak Jurjevih nasljednika Paskoja Miličevića i kasnije Držića.

Što je Juraj mogao ostvariti na Minčeti? Da bismo potražili odgovor na to pitanje, moramo se vratiti u godinu 1455. Iz odredaba Vijeća od 1. srpnja, koje govore o rušenju i pregradnji Minčete, iako nisu bile provedene u djelo, zaključujemo da je bila visoka 50 lakata,¹⁸ što znači 25,6 m, a trebalo je da se snizi ispod 45 lakata. Usporede li se ti podaci s arhitektonskom snimkom današnjeg stanja u nacrtu inž. Stepinca i inž. Tenšeka, a sam prikaz Minčete sa srebrnog relikvijara uskladi s tim mjerilom, možemo zaključiti da je stara Minčeta u Michelozzijevu pa i Jurjevo vrijeme, iako promijenivši oblik, zadržala dosadašnju visinu, nepromijenjenu unatoč zaključcima iz godine 1455. Visina od 50 lakata svršava upravo nekako na granici zida koji se nalazi 2 m ispod kruništa; na tom mjestu mijenja

se karakter zida, pa čak i njegova debljina. Već zatrpano prizemlje kule Michelozzi opasao je kružnim hodnikom, no glavne promjene vršio je u srednjem dijelu kule. Jurju je preostalo završno krunište Minčete za koje je bilo zaključeno već godine 1455. da ga treba sniziti. Nadogradnja kule bila bi sasvim protivna Jurjevim suvremenim shvaćanjima obrane — prije bismo vjerovali da je predložio njezino sniženje, a tek u stanovitim okolnostima da je pristao zadržati postojeću visinu. Ovaj dio četvorokutne kule Juraj je obavio plaštem valjka vrlo debelih zidova ostavivši prema gradu usjek kakav je postojao na staroj Minčeti. Pretpostavljamo da je počeo od Michelozzijevu platforme pokriviši kosinom (skarpom) nizove njegovih kružnih hodnika. Manja je vjerojatnost da je to učinio Michelozzi, jer se on nije služio kosinama. Takva je Minčeta oko 12 lakata, dakle četvrtina njezine tadašnje visine, stršila iznad Michelozzijeva tambura, a danas se izdiže iznad te granice još 9 metara uvis. Dok su Jurjeva Minčeta i Michelozzijev tambur srasli u jedinstveni obrambeni mehanizam, današnja Minčeta sasvim se otkinula od svog podnožja u jednoj likovno lijepoj ali već posve nekorisnoj i gotovo opasnoj vertikali. Nekoliko godina nakon Jurjeva odlaska iz Dubrovnika, godine 1470, ponovno je odlučeno da se Minčeta snizi,¹⁹ što izgleda nije bilo učinjeno. Osam godina kasnije, godine 1478, donesen je zaključak da se Minčeta završi prema prikazanom nacrtu.²⁰ U to je vrijeme već bio Paskoje Miličević nadzornik dubrovačkih zidina i glavni vojni inženjer. Naknadno, godine 1490, zaključeno je da se izgrade preostale četiri čestice kruništa, koje još nisu bile dovršene.²¹ To je vrijeme kad Paskoje i dalje upravlja radovima na dubrovačkim zidinama, a pojavljuje mu se kao suradnik Marko Andrijić,²² koji dostavlja klesane dijelove. Možda je i Marko Andrijić ili njegovi suradnici, prenio odatle oblike konzola kruništa i na neke korčulanske kule. Paskoje Miličević opasao je konzolnim kruništem i kule u dubrovačkoj luci, kako se razabire na Božidarevićevu triptihu s likom sv. Vlaha. U XVII stoljeću Držić je na te niske prsobrane konzolnih kruništa položio gotovo dvostruko tako visoka braništa s usjecima za vatreno oružje.²³ Bilo je izmjena i poslije. Izgled kontinuiranog zida od podnožja do 2 m ispod konzolnog kruništa učvršćuje, uz ove podatke, naša razmišljanja o tome dokle seže Jurjevo djelo. Da je bio sklon nižim gradnjama, zaključujemo iz sugestije koju je dao prilikom podizanja torete u luci preporučivši da bude niža od stare.²⁴ Ni okrugle kule u Pagu nisu bile visoke. Je li Juraj, za razliku od Michelozzija, zamišljao krunište slično današnjem: konzolno istaknuto na zidu, kako je tada bilo uobičajeno u Da'maciji, a tamo se i zadržalo još dugo iza njega, pa čak i u čitavoj Italiji? Možda je završetak niske cilindrične Minčete vidio s modernim prsobranom, kakvima se služio Michelozzi? Činjenica je svakako da je Michelozzi obranu na Minčeti rasporedio u tri kata, svaki visine 12,8 lakata (6,4 m), što je četvrtina visine stare Minčete koja je tada bila 50 lakata. Juraj je završio četvrtu zonu, također visine 12,8 lakata (ostajemo li pri tezi da je kontinuirano zide od podnožja do 2 m ispod kruništa visina stare Minčete koju je Juraj opasao okruglim zidom). Taj ritam obrambenih područja jednake visine pretpostavlja i slični sistem obrane, a to znači i sličnost kruništa sa širokim otvorima za teško vatreno oružje, a ne konzolno krunište namijenjeno prvenstveno lakšem oružju. Na vrlo slabim ostacima paških utvrda također se ne mogu naći tragovi konzolnih hodnika.

1. Dubrovnik, Minčeta

Rekla bih da je Jurjeva Minčeta bila niska, zamišljena kao efikasno oružje lijepo u svojoj funkcionalnosti, iako ne tako slikovito kao Paskojeva povišena Minčeta s konzolnim kruništem, koje se više nitko nije usudio sniziti, niti u vrijeme najrazvijenijeg oružja. Jurjevo poznavanje snage vatrena oružja u njegovo vrijeme potvrđuje i zadebljanje zidova izložene strane tvrđave sv. Lovrijenca, koje je doseglo 10 m.²⁵

Na žalost, nije se očuvao ni Jurjev nacrt pregradnje kule sv. Katarine. U vezi s tom utvrdom Juraj se prvi i posljednji put javlja u arhivskoj građi.²⁶ Pretpostavljam da ju je također zamislio u cilindričnom obliku. I još nešto više. Kako se o obnovi te već davno završene četvrtaste kule²⁷ govori jedino u vrijeme Jurjeva boravka u Dubrovniku, rekla bih da je i sama zamisao reorganizacije obrane i njezina koncentracija na ovom važnom dijelu zidina prvenstveno Jurjeva: ona dokazuje veliko iskustvo u gradnji zidina i moderno već renesansno shvaćanje obrane. Kula je naime oko 200 lakata (100 m) udaljena od Minčete i isto toliko od istočnog dijela kule sv. Jakova. Međusobne udaljenosti srednjovjekovnih kula kreću se oko 30 metara, a kako je kula sv. Katarine u odnosu na Minčetu i istočnu uglovnu kulu grada nekako uvučena, to se doista ovdje mogla koncentrirati obrana oružjem, čiji je efikasni domet tada bio upravo oko 200 m. Na tom dugom potezu gradskog zida, raščlanjenom nizom četverokutnih kula individualne obrane, upravo ovdje trebalo je pružiti ispmoć Minčeti, zamišljenoj, dakako, za snažnu obranu vatreim oružjem. Tu misao više nitko nije slijedio nakon Jurjeva odlaska (što je dokaz više da je bila njegova zamisao). Sama četvorokutna kula ostala je do danas nepromijenjena u svom četvrtastom obliku, osim manjih pregradnji u XVII stoljeću. Možda je u predzidu kule sv. Katarine ostao trag Jurjeva umijeća. Ovdje se nalaze, iako pregrađene, vrlo zanimljive puškarnice, gdje je svaki širi otvor za vatreno statičko oružje flankiran manjim otvorima za puške, odnosno strijele, što je zanimljivo, a ujedno i značajno za dubrovačko shvaćanje obrane u Jurjevo doba. Kako se puškarnice tog tipa ne pojavljuju nigdje osim na predzidu kule za koju je Juraj izradio nacrt, a Vijeće mu je u dva navrata odobravalo,²⁸ možemo pretpostaviti da je ovdje započeo ostvarivati svoj nacrt.

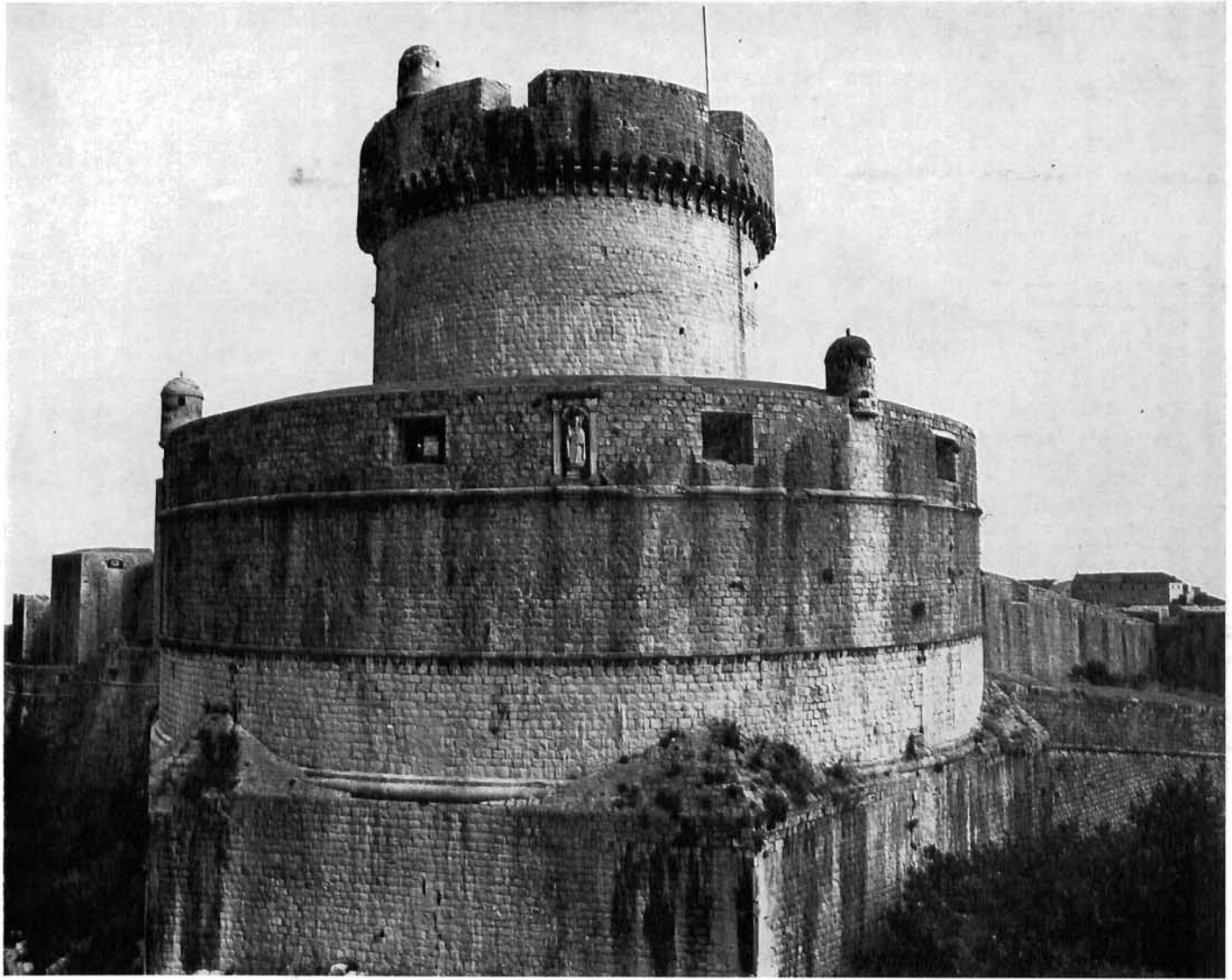
Juraj je bio vrlo sklon povezanoj obrani na zidinama, stoga je isključivao — uza sve prednosti — opasnost izlaganja neprijatelju i nepovezanost sa zaledem, što donose izolirani izbačeni revelini. To zaključujemo iz podataka kojim naređuje zatrpavanje²⁹ iskopa pred Vratima od Pila, gdje je Michelozzi, protivno njegovu shvaćanju, započeo gradnjom revelina. Po tome je bio bliži Sijencu Francescu di Giorgio Martiniju, koji se zalagao za strogu povezanost obrane.

Juraj je dao svoje mišljenje o obnovi zidina Malog Stona,³⁰ ali se ni taj izvještaj nije sačuvao. Mala je vjerojatnost da se nešto od tih zamisli stiglo ostvariti, jer je Juraj nekoliko mjeseci iza obilaska Stona zauvijek napustio Dubrovnik.

U općim okvirima svoje djelatnosti, kao glavni i nadzorni inženjer dubrovačkih zidna, Juraj je radio na istočnom i jugoistočnom dijelu Kneževa dvora, koji je na tom mjestu bio obrambena karaktera. Tu se nalazilo i spremište za barut, koji je tek Juraj dao premjestiti u suprotni dio grada, prema Minčeti, spasivši tako dvor od opasnosti daljnjih eksplozija koje su upravo bile učestale prije dolaska Michelozzija i Jurja.³¹

U vrijeme radova na Kneževu dvoru govori se i o premještaju gradskih Vrata od Ponta, kojima je Juraj odredio novo mjesto i skladan oblik, tj. širinu 4 lakta i visinu 6 (3:2).³² Ta je vrata — nekoć ugledni pristup u grad — (ondje su se nalazile palače odličnika, poput one Sandalja Hranica, kanonika, kneza itd) — štitiio i veličao lik sv. Vlaha, i danas sačuvao Jurjevo djelo, koje je obradio Fisković u svom članku.³³ Iz građe saznajemo da je upravo dan prije Jurjeva odlaska u Šibenik trebalo postaviti kip sv. Vlaha »na lučka vrata sa onim ukrasima i na način kako nađe za shodno majstor Juraj iz Šibenika«. ³⁴ Zbog ukrasa kojima su ta vrata obilježena ne mislim da su to ona koja se i danas nalaze kao unutarinja Vrata od Ponta,³⁵ nego da su ona bila potisnuta možda već u vrijeme Paskoja Miličevića za njegovih velikih radova u tom dijelu luke.³⁶

Najzanimljivije Jurjevo djelo jest koncept zidina grada Paga. Kažem: Jurjevo djelo (iako nisam naišla na dokument kojim bi to izričito bilo dokazano). I to s više razloga. Smatram da je Juraj bio u trenutku premještaja starog Paga na novo mjesto najmjerodavniji i najsposobniji da to učini. U gradnji zidina, koja je sporo odmicala, javljaju se imena osoba koja smo sreli kao Jurjeve suradnike na drugim objektima, ne utvrdama: bili su dakle vješti gradnji ali ne i konstrukciji utvrda.³⁷ Možemo ih s najviše vjerojatnosti smatrati izvađačima Jurjeve zamisli. Juraj je povremeno boravio u Pagu. U svojoj zamisli utvrde grada opasuje naselje koje je sam zasnovao razmjerno tankim zidinama oko 2 ili 3 lakta, što je debljina stonskih zidova.³⁸ Na tim zapravo po debljini još gotičkim zidinama raspoređuje kule u prosječnoj udaljenosti oko 80 metara, a to već znači poštivanje dometa novog oružja, jer su srednjovjekovne kule, namijenjene individualnoj obrani, bile mnoge gušće (dubrovačke četverokutne srednjovjekovne kule u prosječnoj su udaljenosti od tridesetak pa i manje metara). Ali paške kule više i nisu četvrtaste, sve čak nisu ni cilindrične. Na najizloženijem potezu zidina smještene su poligonalne kule. Takav oblik čest je u romanici, ali su kule tada duboko uvučene u zidno platno i gušće poredane. Ove u Pagu prislanjaju se na zidno platno, pa im ta izbačenost iz linije zidina omogućuje šire operacije vatreim oružjem. Ovaj njihov poligonalni oblik, smještaj na zidinama i međusobna udaljenost svakako su u Jurjevo vrijeme izvanredan napredak u smjeru bastionskih sistema renesanse. Suvremenost tog koncepta potvrđuju i vrata koja nisu smještena monumentalno na pročelju, u osi ulice, nego bočno. S lomljenog, već bastionskog zida koji zatvara istočnu stranu prelazi se u južni sklop zidinama usmjerenim prema solanama; zbog smanjene opasnosti na tom mjestu cijeli je potez štićen tek okruglim ugaonim kulama: između njih nalaze se gradska vrata. Glavna kopnena gradska vrata, kao i ona prema luci, smještena su, kako sam spomenula, u bočnom dijelu kule. To je vrlo moderan način smještaja gradskih vrata, suprotan svim dotadašnjim nastojanjima prema kojima su sve od rimskih vremena gradska vrata glavni ukras u središtu pročelja kule. I te su zidine danas glavnim dijelom porušene, pa o njima doznajemo iz arhivske građe i starih grafika, odnosno nacrtu iz XVIII i osobito prve polovine XIX stoljeća. Prateći tlocrt grada možemo se uvjeriti koliko je Juraj nastojao povezati operacije na zidinama i odvojiti ih istodobno od blokova kuća, što se nije moglo u cijelosti provesti niti u Dubrovniku. Veliki gradski radovi koji su u toku XVII i XVIII stoljeća mijenjali izgled

2. Dubrovnik, Minčeta

zidina i oblik gradske luke, nisu bez sumnje štedjeli Jurjeve zamisli u tim dijelovima Paga.³⁹

Rastragan po radilištima širom jadranskih obala, pa i neshvaćen od svojih naručitelja, nije stigao ostvariti sve svoje zamisli utvrda. Neke su građevine porušene, a one koje postoje i danas, nesklonošću sudbine sačuvala su tek masu zida, volumen, obris, ili rijetku pojednost. To je sve što znamo o njemu kao graditelju utvrda. Iako nije mnogo, ipak nam je pomoglo da uz arhivsku građu pokušamo tražiti i slijediti tok njegovih misli, njegovo poznavanje vojnog graditeljstva, u čemu je stekao izvanredni ugled. Bio je dorastao zadacima velike tehničke vještine koje je znao izraziti u maštovitoj domišljatosti oblika.

Prikaz osebuje i svestrane ličnosti inženjera Jurja iz Šibenika ostao bi krnj zanemarimo li u širokom rasponu njegova rada i gradnju utvrda, jer je upravo time prešao granice srednjega vijeka stvarajući djela u svojoj biti duboko renesansna, čak i preko toga. Posvetio im je svu svoju pažnju, bogato znanje i veliko iskustvo svoje najzrelije dobi.

- 1 A. Cassi-Ramelli, *Castelli e fortificazioni*, Italia meravigliosa, Milano 1974, str. 121, 152.
- 2 Godine 1357. spominje se prvi put nabava spingardi, i to za obranu tek stečenog Stona. L. Beritić, *Stonske utvrde*, I dio, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, Dubrovnik 1954, str. 322.
- 3 A. Cassi-Ramelli, nav. djelo, str. 38.
- 4 Prvi je spomen o upotrebi vatrenog oružja u Dubrovniku iz godine 1351. Usp. L. Beritić, *Utvrdjenja grada Dubrovnika*, Zagreb 1955, str. 25.
- 5 Dubrovčani nisu samo uvozili oružje nego su svoje diplomate u inozemstvu često angažirali da traže poznate i vješte konstruktore oružja ili majstore u pripremanju puščanog praha; do potrebe i povremeno ustupaju takve radnike i svojim saveznicima (primjerice godine 1378. ustupaju Trogiranima kovača bombardarda, koji je dotad radio za Dubrovnik).
- 6 Prije Jurjeva boravka u Dubrovniku, za čitavo vrijeme njegove djelatnosti, do godine 1470. još se uvijek nabavlja i hladno oružje; štitovi, oklopi, koplja, strijele, a s tim u vezi izrađuju se i dalje drveni zastori (mantelleti) na kruništima npr. 1455 (usp. L. Beritić, *Utvrdjenja grada Dubrovnika*, nav. djelo, str. 78, 99 itd.).

- 7 Iz godine 1415. imamo prvu bilješku o zatrpavanju donjih dijelova kula i zidina (usp. L. Beritić, nav. djelo, str. 38).
- 8 Prvi put spominje se kopanje jarka godine 1379 (usp. L. Beritić, nav. djelo, str. 30). Poslije te godine, svi važniji zahvati na zidinama bili su povezani s proširivanjem i produbljivanjem jarka.
- 9 Usp. A. Cassi-Ramelli, nav. djelo, str. 152. Castel Nuovo s karakterističnim »braghama«, niskim polukružnim kulama koje štite podnožja visokih kula, ima osobitu sličnost s podnožjem dubrovačkih zidina s kopnene strane.
- 10 Zaključujući prema odredbi iz 1455, u kojoj se govoreći o pregradnji Minčete, spominje polovina visine kule koja iznosi 25 lakata (12,8 m). To znači da je kula bila visoka 50 lakata, odnosno 25,6 m. Tom je prilikom zaključeno da sve ono što je preko 45 lakata visine »ima da se sruši, jer je kula previsoka« (L. Beritić, nav. djelo, str. 77).
- 11 Zaključeno je već 1453. da se kula ispuni kamenom i krečom do prvog svoda. (L. Beritić, nav. djelo, str. 74).
- 12 Dne 15. svibnja 1464. odbijen je u Vijeću umoljenih prijedlog da se raspravlja Michelozzijeve nacrt za obnovu Kneževa dvora, koji bijaše upravo stradao od eksplozije baruta 1463. Michelozzi, bez sumnje povrijeđen tim postupkom, napušta tih dana Dubrovnik, a već 5. lipnja, dakle tek mjesec dana nakon toga, na njegovo mjesto dolazi majstor Juraj iz Šibenika (usp. L. Beritić, nav. djelo, str. 93).
- 13 Dne 5. lipnja 1465. zaključeno je da se i dalje zadržati u službi majstor Juraj uz dotadašnju plaću. Istog dana zaključeno je da se kula sv. Katarine izradi po nacrtu majstora Jurja. Ovo je, međutim, i posljednji dokument o boravku Jurja u Dubrovniku. U to je vrijeme u Dubrovniku harala kuga, pa se pretpostavlja da je Juraj zbog toga napustio Dubrovnik (usp. L. Beritić, nav. djelo, str. 96).
- 14 Juraj Dalmatinac, došavši u Dubrovnik imao je 144 dukata na godinu, što je polovinu manje od Onofrija della Cava, koji je za isti posao dobivao 300 dukata na godinu. Onofrio je ujedno i najbolje plaćeni vojni inženjer u Dubrovniku; sam Michelozzi imao je 240 dukata na godinu, niti 100 dukata više od Bernardina iz Parme, koji je došao gotovo istodobno u Dubrovnik, dok je Juraj, došavši iz Michelozzija imao 48 dukata manje od Bernardina — 96 dukata na godinu.
- 15 Gotovo mjesec dana nakon odlaska Michelozzija Juraj se pojavljuje u Dubrovniku, a da u spisima nije zabilježen zaključak da se traži novog inženjera. To nas navodi na misao da ga je Michelozzi preporučio; tako se obično dešavalo kad je netko napustio započeti posao. U tom trenutku dubrovačke ratne neizvjesnosti mogao je to biti samo dobro poznati stručnjak preporučan od istaknute ličnosti. Nije isključeno da su obojica stekli vještinu građenja utvrda od Bramanta, i surađujući međusobno se upozнали.
- 16 L. Beritić, nav. djelo, str. 94, 95, 96.
- 17 Ibid., str. 94.
- 18 Ibid., str. 77.
- 19 Ibid., str. 98.
- 20 Ibid., str. 104.
- 21 Ibid., str. 109.
- 22 Ibid., str. 110.
- 23 Još u XVI stoljeću, godine 1565, 1569, radilo se na Minčeti, koju je trebalo popločiti i napraviti kruništa, kako je stajalo na modelu (usp. L. Beritić, nav. djelo, str. 154). Mislim da je današnji oblik kruništa nastao u doba Marina Držića, guvernera oružja koji je vodio radove na adaptaciji dubrovačkih zidina. Oblici kruništa na zidinama i kulama, ovako teški, s jakim usjecima za topove, slični su na svim zidinama i kulama, a kako se 1646. popravljaju i udešavaju zidine od Minčete do Revelina, zatim i sama Minčeta, te zidine i kule do Bokara, taj završni oblik mogao je nastati u to vrijeme (usp. L. Beritić, nav. djelo, str. 179—180).
- 24 L. Beritić, nav. djelo, str. 95.
- 25 Ibid., str. 95.
- 26 Ibid., str. 93, 96.
- 27 Kula sv. Katarine, treća po redu od Minčete, isprva je nosila ime sv. Vida. Njezina izgradnja bila je završena već 1343 (usp. L. Beritić, nav. djelo, str. 22).
- 28 L. Beritić, nav. djelo, str. 93, 96.
- 29 Ibid., str. 95.
- 30 L. Beritić, *Stonske utvrde, II dio*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku god. IV—V, Dubrovnik 1955—1956, str. 81.
- 31 L. Beritić, *Utvrdjenja grada Dubrovnika*, nav. djelo, str. 95. Barutana pod Minčetom spominje se još i u XVII stoljeću.
- 32 L. Beritić, nav. djelo, str. 95.
- 33 C. Fisković, *Neobjavljeno djelo Jurja Dalmatinca u Dubrovniku*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, god. I, sv. I, Dubrovnik 1952, str. 145—150.
- 34 L. Beritić, nav. djelo, str. 95.
- 35 Ibid. U studenom 1465. Vijeće umoljenih ovlašćuje nadstojnike Dvora da premjeste prema moru vrata od Ponte, i tom prilikom određuju njihovu veličinu upozoravajući da se sve mora učiniti uz savjetovanje s protomagistrom. L. Beritić smatra da su vrata o kojima je riječ sadašnja unutarnja vrata od Ponte, kojih širina zaista odgovara tim mjerama. Ne bih prihvatila tu misao, jer su vrata na koja upozorava Beritić jednostavna pravokutna vrata bez ukrasa koji se spominju na onima od Ponte: očekivali bismo bar šiljasti gotički luk sličan onome na vratima od ribarnice. Sklonija sam pretpostavci da su se ta vrata nalazila na mjestu današnjih a promijenio ih je Paskoje Miličević u vrijeme svojih velikih radova u luci. Tom prilikom premješten je i lik sv. Vlaha.
- 36 U svibnju 1476. zaključeno je da se učine vrata od Ponte koja su za lakat šira i lakat viša od onih koje je predložio Juraj Dalmatinac (usp. L. Beritić, nav. djelo, str. 103).
- 37 Gradnju utvrda povjerio je Juraj šibenskom graditelju cisterna Radu Radoslavljiću, koji je gradio i bunar franjevačkog samostana u Hvaru, ali ga je krajem iste godine 1449. riješio obveze, i na utvrdama zaposlio svoje pomoćnike i učenike Ivana Hreljića, Vukašina Markovića i Iva Stjepanova Franulića. U veljači 1451. prekida s njima ugovor. Godine 1457. radi na paškim zidinama majstor iz Jurjeva šibenskog kruga — Dubrovčanin Radić Pokrajčić. Godine 1459. gradski knez povećava plaću zadarskim graditeljima Franu i Jurju Vitovi, koji su već prije sklopili ugovor za rad na zidinama. U kolovozu iste godine rade na paškim zidinama poznati šibenski graditelji Petar Brčić iz Bribira i Matko Stoislavljić. Šibenčanin Ivan Franulić i Zdranin Juraj Dimitrov sklapaju posebne ugovore za rad na istočnom dijelu zidina (usp. C. Fisković, *Bilješke o paškim spomenicima*, Ljetopis JAZU, Zagreb 1953, knj. 57, str. 62, 64, 65).
- 38 L. Beritić, *Stonske utvrde, I dio*, nav. djelo, str. 314.
- 39 Marcolauro Ruich, *Riflessioni storiche* knj. I, str. 203. i 411, u Zadarskom arhivu.

RIASSUNTO

GIORGIO DI MATTEO — COSTRUTTORE DI FORTIFICAZIONI

Ana Deanović

La figura universale di maestro Giorgio non sarebbe completa se tralasciassimo il suo contributo nella fortificazione della propria patria alla quale si stavano avvicinando pericolosamente i Turchi.

A differenza delle altre opere del maestro che si impongono maestosamente di fronte a noi, di questa sua attività ne sappiamo qualcosa solamente dagli archivi. Le mura su cui lavorò esistono tuttora, per cattiva sorte però, si è conservata più o meno solo parte di esse, mentre i dettagli di fortificazione, le parti che rivelano la sua idea di difesa sono state ricostruite o demolite nel corso degli anni.

È difficile abbandonare l'idea che la silhouette della Minčeta — di stile rinascimentale nel suo corpo e di stile gotico nel gioco delle arcatelle sotto la merlatura — non sia del

tutto opera di Giorgio. La torre di Santa Caterina, la torre centrale delle mura Nord di Ragusa non ha subito notevoli cambiamenti che divergessero dal primario disegno di Giorgio.

La porta della città, detta della Ponta, occasione propizia per dar prova delle sue capacità creative, è rimasta nascosta a causa della nuova cinta di mura con portico.

Forse la figura di San Biagio, opera d'arte tuttora conservata, ornava l'importante accesso alla città dal porto.

Questo è tutto ciò che sappiamo del suo lavoro eseguito durante la sua breve permanenza di un anno nella città di Ragusa.

Egli lavorò pure alla fortificazione di Pago che cinse di mura relativamente strette, usate al tempo delle armi bianche. Nella parte esposta delle mura cittadine si trovano le torri a uguale distanza, torri che non sono più quadrate né rotonde bensì di forma poligonale, il che è un passo notevole avanti verso il sistema di costruzione di bastioni.

Sovraccarico di impegni, lavorando in molti luoghi lungo la costa adriatica, non riuscì a realizzare i suoi intenti, per cui oggi non ci sono le fortificazioni che egli aveva tanto genialmente ideato negli abbozzi che sono andati perduti.

Juraj Matejev Dalmatinac, glava lava na apsidi šibenske katedrale